

Śląska droga do Solidarności

Przewodnik nauczyciela do trzech niezależnych lekcji 45-minutowych

KLASY 7–8 | SZKOŁY PONADPODSTAWOWE

Jak używać pakietu

- Każdy moduł działa samodzielnie.
- Prezentacja prowadzi rytm lekcji; plan krok po kroku — co robi nauczyciel, a co uczniowie — jest w tym przewodniku i na stronie jastrzebie1980.pl/edukacja.
- Karta pracy jest dostępna w PDF oraz edytowalnym DOCX.
- Fakty historyczne sprawdzono w źródłach instytucjonalnych; pytania dydaktyczne są autorskim opracowaniem.

Zasada wspólna

Najpierw nazywamy rodzaj materiału i ustalamy, co mówi on wprost. Potem formułujemy interpretację. Na końcu zapisujemy pytanie oraz dokument lub opracowanie potrzebne do dalszej weryfikacji.

Dostępność

Kluczowe informacje są zapisane tekstem. Zadania można wykonać ustnie, pisemnie lub z pomocą technologii wspomagającej. Kolor nie jest jedynym nośnikiem znaczenia. Moduł historii mówionej nie wymaga nagrywania ani ujawniania osobistych doświadczeń.

Przed pierwszym użyciem

- Otwórz prezentację i wybierz wariant odpowiedni dla grupy.
- Wydrukuj wskazane materiały; informacje o liczbie egzemplarzy znajdują się przy każdym module.
- Przeczytaj odpowiedzi modelowe. Są wskazówką do informacji zwrotnej, nie kluczem wymagającym identycznych sformułowań.

Dlaczego Śląsk?

Latem 1980 roku strajkowano w całej Polsce. Dlaczego w tej historii ważne jest też Jastrzębie-Zdrój?

Cele i kryteria sukcesu

- umieścić Porozumienie Jastrzębskie na osi wydarzeń
- wyjaśnić, dlaczego protesty na Śląsku były ważne dla całej Polski
- połączyć wniosek z konkretną informacją z tekstu

Przebieg

0–5 min / Skojarzenia z Sierpniem '80

Nauczyciel: Pokaż tytuł. Wyjaśnij, że „Sierpień '80” to potoczna nazwa fali strajków z lata 1980 roku. Zapytaj, z jakimi miastami uczniowie ją łączą. Zapisz wszystkie odpowiedzi bez oceniania.

Uczniowie: Podają skojarzenia i zaznaczają, które wynikają z wiedzy, a które z intuicji.

5–12 min / Oś czterech porozumień

Nauczyciel: Uporządkuj cztery daty: 30 VIII Szczecin, 31 VIII Gdańsk, 3 IX Jastrzębie-Zdrój, 11 IX Dąbrowa Górnicza (Huta Katowice). Wyjaśnij, że Huta Katowice to nazwa zakładu w Dąbrowie Górniczej, dlatego porozumienie nazywa się katowickim. Podkreśl, że to cztery powiązane porozumienia.

Uczniowie: Wpisują daty na karcie pracy (zadanie 2) i numerują porozumienia od najwcześniejszego.

12–24 min / Czytanie opracowania

Nauczyciel: Rozdaj kartę. Wyjaśnij, że tekst jest autorskim opracowaniem, a nie cytatem z dokumentu. Najpierw odczytujemy informacje z tekstu, potem formułujemy interpretację.

Uczniowie: W parach wykonują polecenia 3a–3d z karty: podkreślają datę, miejsce i strony porozumienia, piszą wniosek, wskazują informację, która go wspiera, i zapisują pytanie.

24–35 min / Mapa znaczeń

Nauczyciel: Narysuj na tablicy dwie kolumny: PRACOWNIK i RODZINA. Wyjaśnij, czym był system czterobrygadowy (definicja w pojęciach). Zapytaj o oba ustalenia z tekstu — zniesienie tego systemu i wolne soboty: co zmieniały dla górnika, a co dla jego rodziny?

Uczniowie: Dopisują po jednym przykładzie do każdej kolumny.

35–42 min / Teza i dowód

Nauczyciel: Poproś o jedno zdanie zaczynające się od „Śląsk był ważny, ponieważ...” oraz o informację z tekstu, która je wspiera. Wariant rozszerzony: porównanie roli Jastrzębia i Gdańska bez tworzenia rankingu.

Uczniowie: Formułują wniosek i wskazują informację z materiału, która go wspiera.

42–45 min / Bilet wyjścia

Nauczyciel: Zbierz krótkie odpowiedzi. Nie oceniaj poglądów; oceniaj związek wniosku z dowodem.

Uczniowie: Kończą trzy zdania podsumowujące.

Przed lekcją

- wydrukuj kartę pracy — po jednym egzemplarzu na ucznia
- otwórz prezentację i przygotuj tablicę lub wspólny dokument
- zaplanowany układ pracy: indywidualnie → w parach → wspólne omówienie

Wskazówki prowadzącego

- Nie buduj rankingu miast. Pokazuj sieć porozumień i różne skale wydarzeń.
- Pytaj, które zdanie przekazuje informację z tekstu, a które jest interpretacją ucznia.
- Uczniowie mogą pracować na gotowej osi czasu.

Wprowadzenie do materiału

Opracowanie autorskie na podstawie materiałów instytucjonalnych. Tekst nie jest cytatem z dokumentu historycznego.

3 września 1980 roku w kopalni „Manifest Lipcowy” w Jastrzębiu-Zdroju Komisja Rządowa (przedstawiciele władz) i Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS, wspólna reprezentacja strajkujących) podpisały porozumienie. Potwierdzało ono ustalenia gdańskie, a dodatkowo dotyczyło między innymi zniesienia czterobrygadowego systemu pracy w górnictwie oraz wolnych sobót i niedziel od początku 1981 roku.

Polecenia

- Podkreśl w tekście: datę, miejsce i dwie strony, które podpisały porozumienie.
- Napisz wniosek: „Śląsk był ważny, ponieważ...”.
- Podaj informację z tekstu, która wspiera Twój wniosek.
- Zapisz jedno pytanie, na które tekst nie odpowiada. Zaznacz, gdzie szukał(a)byś odpowiedzi: ☐ tekst porozumienia ☐ książka lub artykuł historyka ☐ relacja uczestnika

Odpowiedzi modelowe

- 3a. Data, miejsce i strony: 3 września 1980 roku, kopalnia „Manifest Lipcowy” w Jastrzębiu-Zdroju, Komisja Rządowa i MKS.
- 3b. Przykładowy wniosek: Śląsk był ważny, ponieważ strajkowało tam kilkadziesiąt zakładów, a porozumienie jastrzębskie potwierdzało ustalenia gdańskie i dodawało sprawy ważne dla górników.
- 3c. Informacje wspierające wniosek: liczba strajkujących zakładów i pracowników, potwierdzenie ustaleń gdańskich, zniesienie systemu czterobrygadowego, wolne soboty.
- 3d. Przykładowe pytanie: „Czy system czterobrygadowy rzeczywiście zniesiono?” — odpowiedzi trzeba szukać w opracowaniu historyka o latach 1980–1981.

Pytania pogłębiające

- Na jakiej informacji z tekstu opierasz ten wniosek?
- Czego opracowanie nie mówi?
- Kto może widzieć tę sprawę inaczej?
- Jakiego dokumentu lub opracowania potrzebujemy do weryfikacji?

Ocena kształtująca

Informacja zwrotna dotyczy poprawności odczytania tekstu, związku między informacją a wnioskiem oraz ostrożności języka — nie zgodności opinii ucznia z opinią prowadzącego.

Klasy 7–8 — wariant podstawowy

- uczniowie korzystają z osi czasu (zadanie 2) i słowniczka na pierwszej stronie karty
- wystarczy jeden wniosek i jedna informacja z tekstu
- odpowiedź może być ustna

Szkoły ponadpodstawowe — wariant rozszerzony

- uczniowie porównują tekst z karty z hasłem „Porozumienie jastrzębskie 1980” w Encyklopedii Solidarności (encysol.pl)
- nazywają ograniczenia opracowania i potrzebne źródło pierwotne
- tworzą krótką notatkę z odwołaniem do źródła

Bilet wyjścia

- Jedna data, którą zapamiętam...
- Śląsk był ważny, ponieważ...
- Dowodem dla mojego wniosku jest...

Źródła modułu

- IPN, Strajkowe lato 1980 i powstanie NSZZ „Solidarność” w województwie katowickim
- IPN, Kalendarium Sierpnia 1980
- Dzieje.pl / PAP, Porozumienie Jastrzębskie

Postulaty i godność pracy

Co ustalenia mówią o pracy, zdrowiu, czasie i relacjach rodzinnych?

Cele i kryteria sukcesu

- analizować opis ustaleń
- odróżnić problem, zobowiązanie i skutek
- wyjaśnić związek warunków pracy z godnością

Przebieg

0–5 min / Co znaczy godna praca?

Nauczyciel: Zapisz na tablicy cztery pola: czas, rodzina, zdrowie, przyszłość. Zapytaj: „Co z tego jest najważniejsze, żeby praca była godna?”

Uczniowie: Wybierają jedno pole i kończą zdanie: „Godna praca to taka, która...”.

5–12 min / Kontekst opracowania

Nauczyciel: Wyjaśnij, że porozumienie potwierdzało ustalenia gdańskie, a równocześnie odpowiadało na realia pracy górniczej. Postulat to żądanie strajkujących; jedno dotyczyły wszystkich pracowników, inne tylko górników.

Uczniowie: Czytają cztery hasła z karty pracy (zadanie 2) i zastanawiają się, które dotyczyły tylko górników, a które mogły dotyczyć wszystkich pracowników.

12–27 min / Cztery stacje z opracowaniami

Nauczyciel: Połóż każdą kartę stacyjną na osobnym stoliku. Podziel klasę na cztery grupy; każda siada przy jednej karcie i przez 15 minut wspólnie ją wypełnia. Pilnuj języka: zapis w porozumieniu nie dowodzi, że zmianę od razu wprowadzono.

Uczniowie: W grupach odpowiadają na cztery pytania z karty stacyjnej i przepisują odpowiedzi do własnej karty pracy (zadania 3a–3d).

27–36 min / Galeria argumentów

Nauczyciel: Grupy przechodzą do następnej karty — trzy zmiany po 3 minuty. Przy każdej dopisują w polu „Pytania innych grup” jedno pytanie zaczynające się od „Skąd wiemy, że...?” albo „Czego tu brakuje?”.

Uczniowie: Czytają odpowiedzi innych grup i dopisują jedno pytanie na każdej karcie.

36–42 min / Ostrożny wniosek

Nauczyciel: Modeluj zdanie: „Zapis dotyczy..., co może świadczyć o..., ale nie dowodzi, że...”.

Uczniowie: Piszą ostrożny wniosek z zastrzeżeniem.

42–45 min / Bilet wyjścia

Nauczyciel: Zbierz jedną odpowiedź z każdej kategorii.

Uczniowie: Wybierają ustalenie i wyjaśniają jego związek z godnością pracy.

Przed lekcją

- wydrukuj kartę pracy — po jednym egzemplarzu na ucznia

- wydrukuj jeden komplet czterech kart stacyjnych (4 strony A4) i połóż każdą na osobnym stoliku
- zaplanuj cztery grupy: 15 minut pracy przy własnej karcie, potem trzy zmiany po 3 minuty

Wskazówki prowadzącego

- Rozróżniaj postulat, zapis porozumienia i późniejszy skutek.
- Nie sprowadzaj godności pracy wyłącznie do wynagrodzenia.
- Nie wymagaj ujawniania sytuacji zawodowej rodziny ucznia.

Wprowadzenie do materiału

Opracowanie edukacyjne na podstawie materiałów IPN. Tekst nie jest cytatem z protokołu porozumienia.

W opracowaniach IPN dotyczących porozumienia wymieniane są: stopniowe zniesienie czterobrygadowego systemu pracy w kopalniach, wolne soboty i niedziele od początku 1981 roku, przyjęcie do wiadomości postulatów obniżenia wieku emerytalnego w górnictwie — z zapowiedzią przedłożenia ich Sejmowi — oraz zaliczenie pylicy płuc do chorób zawodowych.

Polecenia

- Wpisz nazwę swojej karty stacyjnej. Jaki problem życia codziennego odpowiada temu ustaleniu?
- Czy zmianę już wprowadzono, czy dopiero ją zapisano lub zapowiedziano?
- Jakie znaczenie mogło to mieć dla pracownika lub rodziny?
- Czego z tego zdania nie wiemy? (np. czy i kiedy zmianę naprawdę wprowadzono)

Odpowiedzi modelowe

- CZAS — problem: praca także w niedziele i święta; zapisano stopniowe zniesienie systemu; ze zdania nie wiemy, czy i kiedy zniesiono go we wszystkich kopalniach.
- RODZINA — problem: brak wspólnego wolnego czasu; zapisano wolne soboty i niedziele od początku 1981 roku, czyli zmianę zapowiedzianą na przyszłość; nie wiemy, jak ją wprowadzano.
- ZDROWIE — problem: choroba płuc od pyłu a uznanie jej za skutek pracy; zapisano zaliczenie pylicy do chorób zawodowych; nie wiemy, ilu osób to dotyczyło.
- PRZYSZŁOŚĆ — problem: wiele lat ciężkiej pracy pod ziemią; postulaty obniżenia wieku emerytalnego tylko przyjęto do wiadomości i zapowiedziano przekazanie ich Sejmowi — to jeszcze nie zmiana.

Pytania pogłębiające

- Na jakiej informacji z tekstu opierasz ten wniosek?
- Czego opracowanie nie mówi?
- Kto może widzieć tę sprawę inaczej?
- Jakiego dokumentu lub opracowania potrzebujemy do weryfikacji?

Ocena kształtująca

Informacja zwrotna dotyczy poprawności odczytania tekstu, związku między informacją a wnioskiem oraz ostrożności języka — nie zgodności opinii ucznia z opinią prowadzącego.

Klasy 7–8 — wariant podstawowy

- jedno ustalenie na grupę i gotowy schemat: problem → zapis → znaczenie
- pojęcia są objaśnione w ramce „Co to znaczy” na każdej karcie stacyjnej
- odpowiedź może być ustna

Szkoły ponadpodstawowe — wariant rozszerzony

- uczniowie rozpoznają język zobowiązań
- porównują opracowanie z hasłem „Porozumienie jastrzębskie 1980” w Encyklopedii Solidarności (encysol.pl)
- nazywają informację potrzebną do oceny późniejszego wdrożenia

Bilet wyjścia

- Najsilniej z godnością pracy łączy się...
- W porozumieniu zapisano, że...
- Z tego zapisu jeszcze nie wiemy, czy...

Źródła modułu

- IPN, Obchody 38. rocznicy podpisania Porozumienia Jastrzębskiego
- IPN, Strajkowe lato 1980
- Szukaj w Archiwach, opis protokołu porozumienia

Jak słuchać świadka?

Jak usłyszeć czyjąś perspektywę i uszanować decyzję rozmówcy?

Cele i kryteria sukcesu

- rozumieć relację pamięciową jako perspektywę
- tworzyć pytania otwarte
- stosować świadomą zgodę, prawo do odmowy i bezpieczne użycie nagrania

Przebieg

0–6 min / Słuchać czy przesłuchiwać?

Nauczyciel: Porównaj pytania: „Czy górnicy wtedy bali się władzy?” oraz „Jak Pan/Pani zapamiętał(a) atmosferę w miejscu pracy?”. Zapytaj, które daje rozmówcy więcej swobody i dlaczego.

Uczniowie: Porównują brzmienie pytań i przewidują, jak każde z nich wpływa na możliwą odpowiedź.

6–14 min / Pamięć jako źródło

Nauczyciel: Wyjaśnij: relacja jest cenna właśnie jako perspektywa, ale daty i fakty warto zestawiać z innymi źródłami. Skorzystaj z trzech zdań z karty pracy (zadanie 3d).

Uczniowie: Rozdzielają trzy zdania z karty na: informację do sprawdzenia, wspomnienie i ocenę.

14–22 min / Kontrakt rozmowy

Nauczyciel: Omów cel, zgodę, możliwość odmowy, przerwę, zakres publikacji i bezpieczne przechowywanie. Podkreśl: zgoda na rozmowę nie zawsze oznacza zgodę na publikację.

Uczniowie: Układają sześciopunktową checklistę przed nagraniem.

22–34 min / Mikrowywiad bez publikacji

Nauczyciel: Podziel klasę na trójki: pytający, rozmówca, obserwator. Runda trwa 4 minuty: 3 minuty rozmowy o neutralnym wspomnieniu miejsca i 1 minuta informacji zwrotnej od obserwatora. Po rundzie zmiana ról — trzy rundy to 12 minut. Bez nagrywania.

Uczniowie: Pytający zaczyna od zdania z karty i zadaje co najmniej jedno pytanie pogłębiające; obserwator zaznacza zachowania na liście kontrolnej. W parze listę wypełnia po rozmowie pytający.

34–41 min / Skracanie bez zmiany sensu

Nauczyciel: Pokaż autorski przykład z karty pracy: pełną wypowiedź oraz skrót zachowujący sens i skrót, który go odwraca. Podkreśl, że przykład nie jest relacją prawdziwego świadka.

Uczniowie: Rozpoznają bezpieczny skrót i zapisują, czego nie wolno usunąć, aby nie odwrócić znaczenia.

41–45 min / Bilet wyjścia

Nauczyciel: Zbierz po jednej zasadzie przed, w trakcie i po rozmowie.

Uczniowie: Zapisują osobistą zasadę odpowiedzialnego słuchania.

Przed lekcją

- wydrukuj kartę pracy — po jednym egzemplarzu na ucznia

- podziel klasę na trójki: pytający, rozmówca, obserwator; gdy zostaje para, listę kontrolną wypełnia po rozmowie pytający
- nie używaj nagrywania — ćwiczenie dotyczy rozmowy, zgody i informacji zwrotnej

Wskazówki prowadzącego

- Domyślnie ćwicz bez nagrywania. Zgoda na ćwiczenie nie jest zgodą na publikację.
- Rozmówca ma prawo nie odpowiadać, przerwać i ustalić zakres użycia materiału.
- Pamięć jest perspektywą; informacje faktograficzne zestawiamy z innymi źródłami.

Wprowadzenie do materiału

Autorski przykład dydaktyczny. Nie jest wypowiedzią prawdziwego świadka ani zapisem przeprowadzonego wywiadu.

Pytanie „Czy górnicy wtedy bali się władzy?” sugeruje emocję i zbiorową odpowiedź. Pytanie otwarte zostawia rozmówcy przestrzeń na własny język. Zgoda na rozmowę nie musi oznaczać zgody na publiczne udostępnienie nagrania.

Polecenia

- Zamień pytanie sugerujące na otwarte.
- Dodaj neutralne pytanie pogłębiające.
- Zapisz zdanie przypominające o prawie do odmowy.
- Przeczytaj trzy zdania: „Park przy szkole otwarto w 2015 roku.” / „Pamiętam, że wcześniej rosły tam wysokie drzewa.” / „Teraz jest tam o wiele ładniej.” Które z nich trzeba sprawdzić w innym źródle? Gdzie byś to sprawdził(a)?

Odpowiedzi modelowe

- Pytanie otwarte: „Jak Pan/Pani zapamiętał(a) atmosferę w miejscu pracy w tamtym czasie?”
- Pytanie pogłębiające: „Co sprawiło, że właśnie ten moment Pan/Pani zapamiętał(a)?”
- Prawo do odmowy: „Może Pan/Pani nie odpowiadać na to pytanie albo w każdej chwili zrobić przerwę.”
- Do sprawdzenia w innym źródle: zdanie z datą („otwarto w 2015 roku”), np. w kronice szkoły albo w urzędzie miasta. Drugie zdanie to wspomnienie, trzecie — ocena.
- Bezpieczny skrót zachowuje słowo „nie”, zastrzeżenia i kontekst; nie wolno usuwać słów, które odwracają sens wypowiedzi.

Pytania pogłębiające

- Czy pytanie zostawia rozmówcy możliwość własnej odpowiedzi?
- W jaki sposób przypominano o prawie do odmowy?
- Czy skrót zachowuje negację, zastrzeżenia i kontekst?
- Co wymaga sprawdzenia w innym źródle?

Ocena kształtująca

Informacja zwrotna dotyczy otwartości pytania, uważnego słuchania, poszanowania zgody oraz zachowania sensu wypowiedzi — nie oceny osobistego wspomnienia.

Klasy 7–8 — wariant podstawowy

- uczeń może być obserwatorem zamiast rozmówcą
- korzysta z początków pytań: „Jak...?”, „Co pamięta Pan/Pani z...?”, „Co to dla Pana/Pani znaczyło?”
- odpowiedź może przekazać na piśmie

Szkoły ponadpodstawowe — wariant rozszerzony

- uczniowie analizują ryzyko publikacji w internecie
- planują opis nagrania (kto, kiedy, gdzie) i jego spisanie
- porównują relację ze źródłem dokumentowym bez oceniania pamięci jako błędu

Bilet wyjścia

- Przed rozmową zawsze...
- W trakcie rozmowy rozmówca ma prawo...
- Po rozmowie sprawdzę...

Źródła modułu

- Oral History Association, Core Principles
- Oral History Association, Best Practices
- Oral History Association, Statement on Ethics

Licencja i źródła

Autorskie scenariusze, pytania, układ aktywności i karty pracy udostępniono na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 (CC BY 4.0), o ile przy danym elemencie nie wskazano inaczej. Logo projektu i materiały zewnętrzne nie są automatycznie objęte tą licencją.

Sugerowane oznaczenie

„Jastrzębie 1980 — Śląska droga do Solidarności”, Stowarzyszenie Słowem w Twarz, CC BY 4.0, jastrzebie1980.pl.

Ważne przy relacjach świadków

Każde nagranie wymaga osobnego uzgodnienia celu, zakresu, przechowywania i publikacji. Nie publikuj ćwiczeń klasowych ani danych osobowych bez odpowiedniej zgody i procedury szkoły/projektu.

Kontakt

Pytania dotyczące pakietu: biuro@stowarzyszenieswt.pl